

propter Deum diligit, ut ab amicis mercedem naturalis amicitiae habeat; à Deo charitatis mercedem non habet. Qui non solum amicos, sed etiam inimicos diligit, non solum charitatis erga inimicos, sed etiam erga amicos sua mercedem habebit; quia Deus non naturam, sed gratiam remuneratur.

NONNE ET PUBLICANI HOC FACIUNT. Publicani à Latinis, *publicani*; à Grecis, *φισα*; ab Hebraeis dicebantur, qui publica pro principe vectigalia colligebant; avaram hominum genus, et omni odiosum populo, eo præsertim tempore, quo Christus ista dicebat, cum Judæi non suæ gentis regi, sed Romano imperatori tributum pendere cogebantur. Inde enim illa nata est questio, an liceret tributum Cæsari dare, Marc. 12, 14; Luc. 20, 22. Publicanos pro publicis et perditis peccatoribus habitos fuisse constat, Matth. 9, 10, 11, 19; et 18, 17; et 21, 31, 32; et Luc. 3, 12, 13. Cui opinioni congruenter loquitur Christus. Fuit et noster Matthæus aliquando publicanus; et in telonio sedit, c. 9, 9, sed

CAPUT VI.

- Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis: alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum qui in caelis est.
- Cùm ergo facis eleemosynam, noli tubâ canere ante te, sicut hypocrite faciunt in synagogis et in vicis, ut honorificentur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam.
- Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua.
- Ut sit eleemosyna tua in abscondito, et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.
- Et cùm oratis, non eritis sicut hypocrite, qui amant in synagogis et in angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam.
- Tu autem cùm oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito: et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.
- Orantes autem, nolite multùm loqui, sicut ethnici: putant enim quòd in multiloquio suo exaudiantur.
- Nolite ergo assimilari eis: scit enim Pater vester quid opus sit vobis, antequàm petatis eum.
- Sic ergo vos orabit: Pater noster, qui es in caelis: sanctificetur nomen tuum.
- Adveniat regnum tuum: fiat voluntas tua, sicut in caelo et in terra.
- Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie.
- Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.
- Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo. Amen.
- Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester celestis delicta vestra.

ex publicano filium Dei, Apostolum, evangelistam gratia Dei fecit.

VERS. 48.—ESTOTE ERGO VOS PERFECTI, Sicut PATER VESTER. Sicut, non æqualitatem sed qualitatem, similitudinemque declarat; et eam quidem similitudinem, quæ inter Deum et hominem, non quæ inter hominem et hominem esse potest. Sicut Christus orat Joan, 17, 21, ut *simus* unum, sicut ipse cum patre unum est: nec enim illam, quæ inter patrem et filium est, naturalem unitatem æquare possumus; sed possumus tamen imitari. Proponit nobis Christus signum ad colligendum, quòd scit nos pervenire non posse; ut quò possumus, perveniamus. Non vult nos eò usque progredi; sed non stare. Vult autem nos omnibus in rebus quàm simillimos esse Patri, sed in eà maxime, quæ illi est maxime propria, misericordiâ. Itaque quod Matthæus dicit: *Estote perfecti*; Lucas, c. 6, 36, dicit: *Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est.*

CHAPITRE VI.

- Prenez garde de faire vos bonnes œuvres devant les hommes, pour en être regardés; autrement vous n'en recevrez point de récompense de votre Père qui est dans le ciel.
- Lors donc que vous donnez l'aumône, ne faites point sonner la trompette devant vous, comme font les hypocrites dans les synagoges et dans les places publiques pour être honorés des hommes; je vous le dis en vérité, ils ont reçu leur récompense.
- Mais, lorsque vous faites l'aumône, que votre main gauche ne sache pas ce que fait votre main droite.
- Afin que votre aumône se fasse en secret, et votre Père, qui voit dans le secret, vous en rendra la récompense.
- De même, lorsque vous priez, ne faites pas comme les hypocrites, qui affectent de prier en se tenant debout dans les synagogues et au coin des rues pour être vus des hommes; je vous le dis en vérité, ils ont reçu leur récompense.
- Mais pour vous, lorsque vous voudrez prier, entrez dans votre chambre, et, après en avoir fermé la porte, priez votre Père en secret, et votre Père qui voit dans le secret, vous en rendra la récompense.
- Or en priant n'affectez pas de parler beaucoup, comme font les païens, qui s'imaginent qu'à force de paroles ils seront exaucés.
- Ne vous rendez donc pas semblables à eux; car votre Père sait de quoi vous avez besoin avant que vous le lui demandiez.
- Vous priez donc ainsi: Notre Père qui êtes dans les cieus, que votre nom soit sanctifié;
- Que votre règne arrive; que votre volonté soit faite sur la terre comme au ciel;
- Donnez-nous aujourd'hui notre pain qui est au-dessus de toute substance;
- Et remettez-nous nos dettes, comme nous remettons nous-mêmes à ceux qui nous doivent;
- Et ne nous laissez pas succomber à la tentation; mais délivrez-nous du mal. Ainsi soit-il.
- Car si vous pardonnez aux hommes leurs fautes, votre Père céleste vous pardonnera aussi les vôtres;

- Si autem non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra.
- Cùm autem jejunatis, nolite fieri sicut hypocrite tristes: exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus jejunantes. Amen dico vobis, quia receperunt mercedem suam.
- Tu autem cùm jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava.
- Ne videaris hominibus jejunans, sed Patri tuo qui est in abscondito: et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.
- Nolite thesaurizare vobis thesauros in terrâ, ubi ærugo et tinea demoliunt, et ubi fures effodiunt et furantur.
- Thesaurizate autem vobis thesauros in caelo, ubi neque ærugo, neque tinea demoliunt, et ubi fures non effodiunt, nec furantur.
- Ubi enim est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum.
- Lucerna corporis tui est oculus tuus: si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit.
- Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosus erit. Si ergo lumen quod in te est, tenebræ sunt, ipse tenebræ quante erunt!
- Nemo potest duobus dominis servire: aut enim unum odio habebit, et alterum diliget: aut unum sustinebit, et alterum contemnet. Non potestis Deo servire et mammonæ.
- Ideo dico vobis, ne solliciti sitis animæ vestræ: quid manducatis, neque corpori vestro quid induamini: nonne anima plus est quàm esca, et corpus plus quàm vestimentum?
- Respiciete volatilia cœli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea: et Pater vester celestis pascit illa: nonne vos magis pluris estis illis?
- Quis autem vestrum cogitans potest adjicere ad staturam suam cubitum unum?
- Et de vestimento quid solliciti estis? Considerate lilia agrî quomodo crescunt: non laborant, neque nent.
- Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloriâ sua cooperatus est sicut unum ex istis.
- Si autem fenam agrî quod hodie est, et cras in cibarium mittitur, Deus sic vestit: quantò magis vos, modicæ fidei!
- Nolite ergo solliciti esse, dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur?
- (Hæc enim omnia gentes inquirent): scit enim Pater vester, quia his omnibus indigetis.
- Querite ergo primum regnum Dei, et iustitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis.
- Nolite ergo solliciti esse in crastinum: crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi: sufficit diei malitia sua.

- Mais si vous ne les pardonnez point aux hommes, votre Père ne vous pardonnera point non plus les vôtres.
- Lorsque vous jeûnez ne soyez point tristes, comme les hypocrites, qui affectent de paraître avec un visage défiguré pour faire voir aux hommes qu'ils jeûnent; je vous dis en vérité qu'ils ont reçu leur récompense.
- Mais pour vous, lorsque vous jeûnez, parfumez-vous la tête et lavez votre visage.
- Afin de ne pas faire paraître aux hommes que vous jeûnez, mais à votre Père, qui est présent à ce qu'il y a de plus secret; et votre Père, qui voit dans le secret, vous en rendra la récompense.
- Ne vous faites point de trésors sur la terre, où la rouille et les vers les consomment, et où les voleurs les déterrrent et les dérobent;
- Mais faites-vous des trésors dans le ciel, où ni la rouille ni les vers ne les consomment, et où il n'y a point de voleurs qui les déterrrent et les dérobent:
- Car où est votre trésor, là aussi est votre cœur.
- Votre œil est la lampe de votre corps: si votre œil est simple, tout votre corps sera lumineux;
- Mais si votre œil est mauvais, tout votre corps sera ténébreux: si donc la lumière qui est en vous est ténébreuse, combien seront grandes les ténébreuses mêmes!
- Nul ne peut servir deux maîtres; car ou il haïra l'un et aimera l'autre, ou il se soumettra à l'un et méprisera l'autre: vous ne pouvez servir Dieu et les richesses.
- C'est pourquoi je vous dis: Ne vous inquiétez point où vous trouverez de quoi manger pour le soutien de votre vie, ni d'où vous aurez des vêtements pour couvrir votre corps. La vie n'est-elle pas plus que la nourriture, et le corps plus que le vêtement?
- Qui d'encre vous peut, avec tous ses soins, ajouter à sa taille la hauteur d'une coudée?
- Et pourquoi vous inquiétez-vous pour le vêtement? Considérez comment croissent les lils des champs; ils ne travaillent point, ils ne filent point;
- Et cependant je vous déclare que Salomon même dans toute sa gloire n'a jamais été vêtu comme l'un d'eux.
- Si donc Dieu a soin de vêtir de cette sorte une herbe des champs, qui est aujourd'hui et qui demain sera jetée dans le four, combien aura-t-il plus de soin de vous vêtir, ô hommes de peu de foi!
- Ne vous inquiétez donc point, en disant: Que mangerons-nous? ou, Que boirons-nous? ou, De quoi nous vêtirons-nous?
- (Car les païens recherchent toutes ces choses); car votre Père sait que vous en avez besoin.
- Cherchez donc premièrement le royaume de Dieu et la justice de Dieu, et toutes ces choses vous seront données comme par surcroît.
- C'est pourquoi ne vous inquiétez point pour le lendemain; car le lendemain aura soin de lui-même: à chaque jour suffit son mal.

VERS. 1. — ATTENDITE, cavete. Dubitari potest, an hæc eadem sit concio, quam Christus in monte habuit, quamque evangelista superiore capite inchoavit, nunc prosequitur. Eandem enim esse contextus orationis, non eandem, argumenti dissimilitudo arguit. Hoc probabilius: quia illa superioris capitis ad solos, ut probavimus, apostolos in monte dirigebatur; hæc ad omnes in campo. Illic de Evangelicâ tantum perfectione apostolis, hic de communium fugâ vitorum agitur omnibus necessariâ; ita prorsus, ut si propius utramque intueamur, ipsa oratio, orationisque materia de monte in vallem descendisse videatur.

NE JUSTITIAM. Omnes Græci cõdices pro justitiâ *δικαιοσύνην*, eleemosynam legunt, quemadmodum Chrysostomus, hom. 19; Auctor Imperfecti, hom. 15; Theophylactus, et Euthymius legit. Latini auctores omnes justitiam, Hilarius, Hieronymus, Augustinus, tract. 6 in epistolam Joan., et serm. 59 de Tempore, et lib. 2 de Sermon. Domini, et Gregorius, lib. 8 in Job., c. 50, et in Pastor. 5 p., admonit. 56, et poeta Juvencus. Etiam inter Græcos, Origenes, hom. 2 in Exod. Credibile est Græcum aliquem non intelligentem, quid hoc loco justitiâ nomen significaret legentemque proximo versu *ὅτι οὐ πάρεξ δικαιοσύνης. Cum ergo facis eleemosynam*, mendum putâsse, et pro justitiâ *eleemosynam* possuisse. Ego nostram lectionem multo magis probô, et quia noster interpret et veteres illi auctores Latini, qui ejus versione non utebantur, ita legunt, et quia, ut pro eleemosynâ, scriptorum ignorantia justitiâ poneretur, nulla fuit ratio; ut autem pro justitiâ poneretur eleemosyna, potuit esse ea quam diximus, et quia vis dicendi postulat, ut primo loco generalis justitiâ, deinde specialis eleemosyna ponatur, et quia justitiâ nomen *δικαιοσύνη* apud Hebræos sæpè pro misericordiâ et eleemosynâ usurpatur, Psal. 102, 18: *Misericordiâ autem Domini ab æterno, et usque in æternum super timentes eum, et justitiâ ejus in filios filiorum iis, qui servant testamentum ejus*. Repetitionem enim ejusdem esse sententiæ pro specium est, et quod priori loco *δικαιοσύνη* misericordiâ dicitur, posteriori *δικαιοσύνη* justitiam appellari, et Psal. 111, 9: *Dispersit, dedit pauperibus, justitiâ ejus manet in seculum secuti, cornu ejus exaltabitur in gloriâ*. Dispergere enim et dare pauperibus, hoc est, eleemosynam, vocat *δικαιοσύνη* justitiam ejus, quem Hebræissimum etiam D. Paulus imitatus est, 2 Cor. 9, 10: *Qui autem administrat sementi seminavit, et panem ad manducandum prestabit, et augere incrementa frugum justitiæ vestre*. Fruges enim justitiæ vocat eleemosynas, de quibus agebat, quia sicut fruges in arva, sic ille in pauperes seminatâ multiplicat. Sic enim exponit, *dispersit, et dedit pauperibus*, id est, seminavit in pauperes. Hinc factum, ut septuaginta Interpretes non solum ubi Hebræice est *δικαιοσύνη* justitiâ pro eleemosynâ *δικαιοσύνην*, id est, justitiam converterint; sed sæpè etiam, ubi est

VERS. 4. — JUSTITIAM, Græcè *eleemosynam*, quæ est quoddam genus justitiæ, et omne opus bonum complectitur.

δικαιοσύνη misericordiâ, perinde ac si nomen *δικαιοσύνη* justitiâ communi usu misericordiâ et eleemosynam significaret, ut Genes. 20, 15, et 21, 25, et Deuter. 24, 15. Sicut hoc loco *δικαιοσύνην* justitiâ pro eleemosynâ ponitur; ut statim explicatur. *Cum ergo facis eleemosynam, noli tubâ canere ante te*. Quomodò hæc sententiâ conveniat cum illâ: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona*, cap. 5, 16, disserimus.

ALIOQUIN MERCEDEM NON HABEBITIS APUD PATREM VESTRUM. Quasi dicat, habebitis quidem apud homines quorum respectu facitis, sicut infra dicit, vers. 2 et 5, receperunt mercedem suam, id est, inane gloriâ apud homines, quam querebant; apud Patrem autem vestrum non habebitis, cujus causa non facitis, quia æquum est ut quisque laborat, ab eo mercedem accipiat; et ut utilius laboris non duplex, sed una sit merces.

VERS. 2. — NOLI TUBÂ CANERE. Quod Euthymius refert dixisse quosdam, quodque Strabus probabilè, Lyranus verum putat, consuetudinem aut communiâ Judæorum, aut privam Pharisæorum fuisse, ut cum eleemosynas daturi erant, tubâ pauperes convocarent; nullo mihi testimonio, nullo probant exemplo, et vanos quidem fuisse scio, tam liberales fuisse nescio. Contra certè Chrysostomus, hom. 19, Auctor Imperf., hom. 15, et Theophylactus in Commentariis sentit. Potius credo ad consuetudinem congregandi tubâ populam, cum aliquid publice, aut faciendum, aut edicendum erat, Christum alluisse, ut Joel. 2, 15: *Cantate tubâ in Sion, sanctificate jejuniis, vocate cæcum, congregate populam, condonate senes, congregate parvulos sugentes ubera*; aut ad tragædiarum et cœmediarum morem, quarum initio tubis canitur, ut populus admoneretur histrionem exire, oculosque et aures attendat. Nam et hoc loco, quasi tragædiam, aut cœmediam aliquam Pharisæorum Christus indicit. Primum nomen ipsum *ὁπαροπέδη* hypocrita, quò utitur, histrionem proprie significat, qui, alia persona cum sit, aliam agit; ut D. etiam Augustinus adnotavit. Deinde verbum quo superiore versu usus est *πάρεξ τῆ ὁπαροπέδη*, ut spectemini, theatrale est; nam et theatrum ipsum ab eodem dictum est verbo, et tubâ canere proprium est etiam theatri. Significat igitur nihil in hypocritis esse vere solidæque virtutis; quiddam agunt, simulationem, larvam, tragædiam et cœmediam esse; idcirco spectari velle, nos solidam debere sequi virtutem, nec alios spectatores quàm Deum desiderare.

IN SYNAGOGIS. Vide cap. 4, 25. Hereticorum interpretes fere omnes conventicula, aut conciliabula hoc loco reddunt, nimis elevatâ exaggeratione sententiæ. Voluit enim Christus significare solere hypocritas loca quærere maximè frequentia, ut à pluribus videantur, qualis erat Synagoga, in quam, sicut nunc ad templa nostra, omnis populus conveniebat. Sensum minuit quisquis de Synagogâ conciliabulum aut conventiculum facit; quod minus esse quàm Synagogam, vel ipsa vocabulorum indicat diminutio.

VERS. 3. — NESCIAT SINISTRA TUA. Quia sinistra

nec scire potest, nec ignorare, dum metaphoram interpretes querunt, incredibilem interpretationum varietatem pepererunt. Nonnulli dexteram intentionem servandi præcepta divina, sinistram delectationem humana laudis intelligunt, ut Augustinus, lib. 2 de Sermon. Domini, et serm. de Tempore, 60; et Gregor. 5 p. Past., cap. 21. Alii dexteram superiorem voluntatem; sinistram inferiorem appetitum, auctor Imperfecti, hom. 15. Alii dexteram populum Christianum, sinistram gentilem, quemadmodum idem auctor scribit fuisse in quodam Apostolorum canone declaratum. Alii dexteram te ipsam, sinistram uxorem tuam; quam etiam interpretationem August. memorat. Alii dexteram nos ipsos; sinistram conjunctissimum quemque, et familiarissimum amicum; Ambrosius, libro 4 de Officiis, cap. 50, et Euthymius in hunc locum. Rem mihi Chrysostomus, hom. 19, et Theophylactus acu videntur tetigisse, non metaphoram, sed hyperbolicam esse locutionem, qualem illam superiorem, cap. 5, 29, 30, esse diximus, si oculus suos scandalizat te, etc. Sensus ergo est, adeò debere nos justitiâ nostræ testes effugere, ut si sinistra manus nostra oculos haberet, videre tamen non posset quid dextera boni faceret. Quod autem contra consuetudinem quemque, et familiarissimum amicum; sinistram quam dexteram nominavit; et dextere actionem sinistræ cognitionem tribuit; idèò factum est, quòd eleemosynam, de qua loquebatur, non sinistram, sed dexterâ porrigere soleamus; et cætera opera, quæ manu fiunt, dextera faciat: sinistra illi tanquam adjutrix assistat, ita ut si oculos haberet, quiddam dextera faceret, ignorare non posset. Eleemosynam ergo Christus ita vult fieri, ut ne sinistra quidem manus, quæ omnium operum dextera non modo conscia, sed adjutrix etiam esse solet, scire possit. Quod cum in omnibus rectè factis intelligendum est, tum in dandâ eleemosynâ idèò potissimum commendatur, quòd nec ullâ magis in re gloriâ homines quærere soleant; nec in ullâ minus quærere debeant. Eleemosyna, quamvis parva magnum beneficium est pauperi; majus, si latet; si nemo, nisi qui accipit, novit. Qui laudem hominum intuens dedit, sibi, non pauperi dedit. Aut si quid dedit, vendidit, non donavit. Non potuit pauper pretium solvere; sed pro illo alii solvant; cum dantem laudant, eum tantum spectant. Pretium est illi videri. Apud Ecclesiasticum, cap. 29, 15, similis est omnino sententiâ: *Conclude eleemosynam in sinu pauperis, et illa extorabit pro te ab omni malo*. Non est culpa beneficentis videri; sed velle videri. Nec omnino videri velle; sed propter colligendam humanam laudem videri velle, hoc tantum hoc loco Christus prohibet. Nam velle propter Deum videri, non prohibet; sed jubet: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona*.

VERS. 5. — NESCIAT SINISTRA TUA. Omnis operatio in bonis operibus fugientia est: hyperbolicam quædam locutio est. Si oculos haberet manus sinistra videri non deberet quæ facit dextera.

VERS. 4. — QUI VIDET IN ABSCONDITO; Aug.: Quia

opera, et glorificat Patrem vestrum, qui in calis est, n. 5, 46.

VERS. 4. — IN ABSCONDITO. Deo, et tibi soli cognita.

REDDET TIBI. Græci cõdices addunt *ἐν τῷ προσηύχῃ*, in aperto, in propatulo. E contrario tempore Augustini Latini cõdices legebant, Græci non legebant, ut ille, lib. 2 de Sermon. Domini, scribit. Itaque suspicio mihi est primos illos cõdices Græcos, ex quibus translatio Latina, quæ Ecclesia ante Hieronymum utebatur, facta fuerat, hæc verba legisse; post scriptorum vitio in Græcis abolita, in Latinis conservata. Hieronymum verò, cum jam ipsius tempore in Græcis non legerentur; quia ad Græcorum, ut ipse ait, codicum veritatem Latinam editionem corrigebat, expunxisse de Latinâ, quod non invenit in Græcâ. Nam legenda quidem esse ipsa indicat antithesis: In abscondito et in propatulo, et quòd Lucas, c. 14, 14, pro *ἐν τῷ προσηύχῃ* in propatulo, dicat, in resurrectione, id est, in ultimo judicio, coram omnibus hominibus, qui sunt, qui fuerunt, qui futuri sunt. Postulat etiam æquitas, atque sententiâ, ut hoc credamus dixisse Christum nos multo majorem etiam apud homines gloriâ habituros, si clam eleemosynam faceremus, quàm qui non aliâ de causâ faciunt, quàm ut gloriâ apud homines habeant; quia illi non nisi in paucorum hominum conspectu facere possant, quorum gloria in judicio coram omnibus hominibus maxima erit ignominie. Nos, qui, cum facimus, à nemine videri volumus; etiam si nollimus, ab omnibus tunc videbimur, ab omnibus laudabimur. Solè se, et alios ita consolari D. Paulus, ut ad Philippenses, 2, 46: *Verbum vitæ continentes ad gloriâ meam in die Christi, quia non in vacuum cucurri, nec in vacuum laboravi; et 2 ad Tim. 1, 12, 18: Sed non confundor; scio enim qui credidi, et certus sum quia potens est depositum meum servare in illum diem*; et c. 4, 8: *De reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Deus in illâ die justus judex*.

VERS. 5. — QUI AMANT. Græcò, *φιλοῦντες*, quia amant. Itaque aut noster interpret pro *φιλο* legit et, aut aliquis in ejus versione pro quia scripsit qui. Facilius fuit ex quia facere qui, quàm ex *φιλο*. Itaque hoc quidem loco nostram potius quàm Græcam versionem judico corrigendam: *φιλοῦντες* autem secuti, virtutum solent. Melius noster interpret, quia non solum consuetudinem, quia sine affectione nata esse poterat, sed multo magis studium gloriæ Christus reprehendit, ut cap. 25, 6: *Amant autem primos recubitus in carnis, et primas cathedras in synagogis, et salutationes in foro, et vocari ab hominibus Rabbi*.

IN SYNAGOGIS. Vide vers. 2. **ET IN ANGULIS**. Non significat nec 1000 angulus aditum et secretum locum, ut solet plerumque signifi-

et in abscondito, nisi in ipsâ bonâ conscientia, que humanis oculis demonstrari non potest, nec verbis aperiri? REDDET TIBI. Græcè, *addit in aperto*: Lucas in resurrectione mortuorum; jubet tantummodò ut inane gloriâ fugiamus.

ficare, quemadmodum cum dicimus, abdere se in angulum, ut Act. 26, 26: *Scit enim de his rex, ad quem et constanter loquor; latere enim cum nihil horum arbitror; nec enim in unguo quidquam horum gestum est; sed potius significat locum maximè publicum, maximè conspicuum, maximè frequentem propter adjunctionem, quod sequitur, platearum. Plateas enim vocat vicus, et publicas urbis vias, angulos, bivias, et trivias, ubi major hominum concursus diversis ventium viis esse solet: sicut Thamar, cum se meretricem esse fingeret, quæ à quamplurimis inveniri velle dederet, sedit in bivio, Genes. 38, 14.*

STANTES. Sunt qui putent Judoorum morem fuisse, ut stantes orarent, quòd pluribus in locis, qui orant, dicantur stare, Marc. 11, 25: *Et cum stabitis ad orandum, dimittite, si quid habeatis adversus aliquem; Luc. 18, 11: Phariseus stans, hæc apud se orabat.* Non asseritur, quia ex aliis locis perspicuum est consuetudinem fuisse flexis genibus orandi, Act. 9, 40: *Petrus autem ponens genua oravit dicens: Tabitha surge; Act. 20, 56: Et cum hæc dixisset (Paulus), positus genibus oravit cum omnibus illis; et c. 21, 5: Et positus genibus in litore oravimus.* Christus etiam flexis genibus orasse dicitur, Luc. 22, 41. Natura quoque ipsa flexo genu orare docet; nec est vero simile Phariseos, qui maximè volebant videri sancti aliter orasse. Stantes igitur hoc loco interpretantur, manentes, fixi, immobiles, quasi homines animo in cœlum rapti, ut infra, c. 20, 5, 6; et Marc. 5, 31; et 11, 25; et Lucae 18, 11.

MERCEDEM SUAM, quæ solà digni erant, aut quam querebant, Hieronym. et August.

VERB. 6. — INTRA IN CUBICULUM TUUM. Multas interpretationes, quas Augustinus et Hieronymus, alique multi auctores afferunt, quia allegorice sunt, prætermitto; et per cubiculum, verum cubiculum intelligo cum Chrystost., homil. 8, in 1 epistolam ad Timotheum, et Theophylact. in hunc locum. At non lubet nos ingredi reverà in cubiculum, et ostium claudere; sed tantum inanem hominum laudem fugere. Itaque, qui in publico orat, nolens ab alio quàm à Deo audiri, aut videri, aut si ab hominibus audiri, et videri vult, non propter suam, sed propter Dei laudem vult, is in cubiculo clauso ostio orat; quia non magis laudem suam querit, quàm si in cubiculo solus oraret. Contra, qui in cubiculo clauso ostio solus orat, volens tamen, ut homines id scient, is in plateis orat, et tulà ante se canit; et quo se magis abdit, magis prodit, auctor Imperfecti. Non abrogat ergo Christus morem in publico orandi laudabili et Judoorum et Christianorum usu firmatum, 5 Reg. 8,

VERB. 6. — CLAUSO OSTIO. Aug., c. 5: *Parum est intrare cubicula, si ostium patet importunus, per quod ostium ea que foris sunt, improbi se immergunt, et interiora nostra appetunt. Foris autem diximus esse omnia temporalia et visibilia, que per ostium, id est, per carnalem sensum in cogitationes nostras penetrant, et turba tonorum phantasmatum orantibus obstruunt.*

VERB. 7. — NOLITE MULTUM LOQUI. ne verba futilla profundatis. Aug.: *Et reverà omne multiloquium à genibus venit, qui exserende lingua potius, quàm*

29; Act. 1, 24; et 5, 1; et 4, 24; et 6, 6; et 12, 12. Tantùm intencionem animi corrigit. D. Paulus vult in omni loco nos orare levantes puras manus, 1 Tim. 2, 8. Nostrà factum est negligentia, ut oratio, quæ in publico fit, humanam laudem veniri possit. Si enim omnes, et ubique orarem; singulare non esset in publico quemquam orare; nec ex eo, quòd ab omnibus fieret, laus ulla quæreretur, majoresque oratio haberet vires, nec humanæ expectatione laudis impedita; et simul orantium precibus adjuva. *Quasi facta manu*, inquit Tertullianus in Apol., *oramus, hæc vis Deo grata est.* De quæ re Origenes, hom. 7 in Josue, et Chrystost., hom. 5, de incomprehensibili Dei Natura, disputarunt.

VERB. 7. — NOLITE MULTUM LOQUI, μὴ ἐκτρογιώσασθε, ne nimium loquamini, ne utamini supervacane repetitionibus. Verbum est, aut à Batto quodam poetà, qui ineptis repetitionibus usus dicitur quibusdam; aut à Batto nescio quo homine balbo, ut aliis placet, derivatum. Illud probabilius. Non enim loquendi in orando habitudine, et celeritatem Christus reprehendit, quamvis ea etiam meritò sit reprehendenda; sed supervacaneam et inanem studio affectatam verborum copiam; ut constat ex sequentibus verbis: *Putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur*, quod et Greg. Nyssen., in lib. de Oratione adnotavit. Nec prohibet longas Christus orationes, qui alibi perpetuas imperavit, Luc. 18, 1, sicut et D. Paulus, 1 ad Thes. 5, 17, et ad Colos. 4, 2, neque loqui, cum oramus; neque repetitionibus uti, cum et ipse orando locutus sit, et ter eundem sermonem repetiverit, infra, c. 26, 44, et Marci 14, 59; sed prohibet eo animo multum loqui, ut hominibus bene orare videamur: de hoc enim agebat, et existimantes facilius Deum multàm quàm pauca audientem verba, ut statim exponit; putant enim quòd in multiloquio suo exaudiantur. Nec Euchariste propterea hæreticè habiti sunt quòd multum orarent, apud Epiphanium, hæres. 80, et apud August., in lib. ad Quodvult., c. 57; sed quòd existimarent neminem, nisi continenter oraret, salvum esse posse, non intelligentes, quod Lucae 18, 1, Christus dicit: *Oportet semper orare, et nunquam deficere;* quod non significat debere nos perpetuò, et sine ulla intermissione orare, quòd sciebat Christus à nobis fieri non posse; sed cum semel aliquid à Deo postulavimus, nec obtinimus, non debere propterea fatigari, aut fiduciam abjicere, iterum atque iterum nullo definito modo idem orandum; hæc enim ratione fore ut tandem quòd petimus, obtineamus. Hoc illa quæ sequitur parabola significatur: *Judex quidam erat in quiddam civitate, qui Deum non timebat, et hominem non reverebarat, etc.*

ETHNICI. Errorem ethnicorum fuisse, ut existimando animo dant operam. Et hoc negatorii studii genus etiam ad Deum prece stectudinem transferre conantur. Arbitrantes Deum sicut hominem judicem verbis adduci in sententiam... Fit ergo in oratione conversio cordis ad eum, qui semper dare paratus est, si nos capiamus quòd dederit. Itaque animus ipsa oratione purgatur, et fit capacior ad ea excipienda quæ dare vult Deus. Nam qui orat ut debet, jam aliquo modo dignus est qui accipiat.

rent, quòd plura, clarioreque voce loquerentur, facilius se à Deo exaudiri, ex 5 Reg. 18, 27, colligitur, ubi Elias alludens ad ethnicorum ritum quem decem tribus Israel imitabantur: *Clamate*, inquit, *voce majore; Deus enim est, et forsitan loquitur, aut in diversorio est, aut in itinere, aut certè dormit, ut excitetur.*

IN MULTILOQUIO. Hebraismus. In pro propter, ut Marci 9, 58.

VERB. 9. — SIC ERGO VOS ORABITIS. Incertum utrum his an semel tantùm Dominicam orationem Christus docuerit. Eublandi causa est, quòd Lucas, c. 11, 1, 2, scribat eum à discipulis rogatum: *Domine, doce nos orare, sicut Joannes docuit discipulos suos*, respondisse, *cum oratis dicite: Pater, sanctificetur nomen tuum, etc.* Mathæus autem hoc loco non rogatum, sed spontè significare videatur eum concionantem hæc orationem tradidisse. Vix quisquam veterum auctorum hæc questionem attigit; et, qui attigit, Rupertus, bis putat Christum eandem orandi formam diversà occasione docuisse. Contrarium tamen mihi videtur probabilius. Quorsum enim eodem discipulis bis eandem orationem docuisset? Nisi forte dicamus, quòd mihi omninò non displicet, apud Lucam solos discipulos, à quibus rogatus fuerat; hæc omnem urbem auditorum, quæ eam orationem nondum audiverat, docuisse. Si semel tantùm traditam dicamus, dicendum erit Mathæum non nam solam Christi concionem recitare, sed quæ ille diversis temporibus, multisque concionibus docuisset, in unum locum conjicere voluisse, ut omnem ferè ejus doctrinam sub unum poneret aspectum.

Sic ergo vos, vos qui laudem apud Deum, non apud homines, ut illi, querere debetis. Vos, qui meliùs docti à me estis, Deum non multitudine verborum, sed magno orantis affectu, nihil nisi justa, et ad ejus gloriam conducantia petentis, exorari.

Sic. Non his necessario verbis, sed hæc aut simili sententià, Augustinus, lib. de Magistro, c. 1, et in epistola ad Probam, 121, c. 12; et Beda in hunc locum. Nam nec apostolos orando his ipsis verbis usus fuisse legitimus; alii legitimus Act. 1, 24: *Tu, Domine, qui corda nosti omnium, ostende quem elegeris ex iis duobus unum.* Sed dim id ad propagandum Evangelium, et gloriam Dei illustrandam faciunt, si non verbis, re tamen ipsa dicant: *Sanctificetur nomen tuum.* Et cum Dei voluntatem electionemque volunt cognoscere, quid aliud dicant, quàm: *Fiat voluntas tua?* Neque Christus his unquam verbis orasse dicitur; ineandem tamen sententiam oravit: *Pater, si possibile est, transeat à me calix iste, veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu vis*, Matth. 26, 39; Luc. 22, 42. Sed tamen paucis verbis omnia quæ in hæc oratione docuerat, dicit, exceptis iis quæ dicere non poterat. Nam et ipse patrem appellat, sicut nos appellare

VERB. 9. — PATER NOSTER; Aug., c. 4: *Quo nomine et charitas excitatur. Quid enim charius filiis esse potest, quàm pater; et supplicis affectus? Quid enim jam non des filio, eam hoc ipsum ante dederit, ut filii essent? Quæ vox patris communis est toti Trinitati, ac Deus est pater noster non solum creatione, sed etiam*

docuit; et, ut ejus nomen sanctificetur, petit, eam ejus querit gloriam, si possibile, inquit, est, id est, si salvà glorià tuà fieri potest; ad ejusmodi namque fieri posse non ignorabat, et ut abjektivà fiat, veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu vis, et patrem suum quotidianum petit, cum vitam petit. Soli non petit, ut debita sibi remittantur, quia peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus, 1 Pet. 2, 22; et, ut in tentationem non inducatur, qui cedere non poterat, et, ut à malo liberaretur, quem singulari certamine jam vicerat, c. 4, 1. Neque voluit Christum, ut quotiescumque oramus, ista omnia quæ hæc oratione continentur, peteremus, sed ut omnia, aut aliqua, aut nihil-certè his contrarium peteremus. Ipse pro crucifigentibus se oravit; non erat unum ex iis; sed consentaneum uni ex iis, ut Dei nomen etiam in inimicorum salute sanctificaretur. Meritò tamen Ecclesia tantùm hæc orationi tribuit, ut non solùm sententià, sed ipsis etiam Christi verbis iteretur. *Amica*, inquit Cyprian. in lib. de Orat., *et familiaris est oratio, Deum de suo rogare, ad aures ejus ascendere Christi orationem.* Agnoscat pater filii sui verba, cum qui habitat intus in pectore, ipse sit et in voce. Meritò illi inter omnes et privatas et publicas preces primum locum dedit. Dixerat Christus paulò ante: *Nolite multum loqui;* prescribit nunc brevissimam, quæ utatur, orationis formam. Tamen brevis ista, ait Tertullianus in lib. de Oratione, *magis ac beate interpretationis substantià fulta est, quantumque substringitur verbis, tantum diffunditur sensibus.* Qualia sunt, inquit Cyprianus, fratres dilectissimi, orationis *Dominicæ sacramenta, quàm multa, quàm magna brevis in sermone collecta; sed in virtute spiritualiter copiosa, ut nihil omninò prætermisum sit, quod non in precibus, atque orationibus nostris celestis doctrinæ compendio comprehendatur.* Itaque rectè Tertullianus hæc orationem Evangelii breviarium appellavit. D. Augustinus, lib. 2 de Serm. Domini in monte, et hunc omnes deinceps theologos septem petitiones continere docuerunt: primam: *Sanctificetur, nomen tuum;* secundam: *Adveniat regnum tuum;* tertiam: *Fiat voluntas tua;* quartam: *Panem nostrum quotidianam da nobis hodie;* Quintam, *dimitte nobis debita nostra, sicut et vos dimittimus debitoribus nostris;* sextam: *Et ne nos inducas in tentationem;* septimam: *Sed libera nos à malo.* Recentiores quidam sex tantum; nam ex duabus ultimis unam faciunt. De quæ re non est opera pretium disceptare. Illud non prætermittendum, quòd à multis indicatum est, tres primas petitiones ad honorem Dei, reliquas ad utilitatem nostram pertinere; quemadmodum decalogi præcepta in duas divisa sunt tabulas; in priore erant, quæ ad Deum; in alterà, quæ ad proximum pertinebant. Hoc est quod vers. 35, dicitur:

adoptione. Qui ES IN CŒLIS, ubi præsentem se exhibet, NOSTER, et non meus, ut intelligamus nos omnes fratres esse, unius patris filios. SANCTIFICETUR, sanctè colatur. Aug.: *Quod non sic petitur, quasi non sit sanctum nomen Dei, sed ut sanctum habeatur ab hominibus, non in judicà, sed in universà terrà.*

Quare ergo primum regnum Dei. Non vult Deus nostram utilitatem ab honore suo esse disjunctam; quia nec utile nobis esse potest, quod ipsi honorificum non est. Ideo quae honorem suum utilitatis nostrae regulam facit, quam nec, qui sequitur, errare potest; nec, qui non sequitur, non errare.

PATER. Quod à nomine Patris exordiri jubet, non idè tantum facit, ut fiduciam nobis Deum alloquendi, prebeat, quemadmodum Tertullianus, Cyprianus, Chrysost., homil. 20, alique multi interpretes voluerunt; sed multo magis, ut blando nomine Dei benevolentiam captaremus, et ad concedendum, quod postulamus, Patris eum appellatione moveremus, ut Augustinus, lib. 2 de Serm. Domini, placuit. Habet oratio Dominica rhetoricam suam. Hic spectat, quod c. 7, 11, Christus dicit: *Si ergo vos, cum stitis mali, nobis bona data dare filii vestri, quanto magis Pater vester celestis dubi bona petentibus se?* Nomen ipsum patris pro nobis orat; quia patris est filii necessaria providere, patris est filii ignoscere. Eodem exordio perditus ille adolescens ad se rediens usus est; *Pater, peccavi in cubili et coram te*, Lucæ 15, 18. Adnotavit Tertullianus in lib. de Oratione, et Augustus, lib. 2 de Serm. Domini Deum in veteri Testamento non Patrem, sed Dominum vocari voluisse; quia illi servi erant, nos filii sumus: *Nec enim accepimus spiritum servitutis iterum in timore; sed accepimus spiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus: Abba pater*, Rom. 8, 15. An eum hoc loco solam primam Trinitatis personam, an totam ipsam Trinitatem patrem appellemus; in utranque partem disputari potest. Plerique ad solum Patrem hæc verba dirigi putant, ut Cyprianus, Chrysostomus, et Rupertus sensisse videntur. Argumento est quod Christus eundem suum atque nostrum Patrem, quamvis non eodem modo, vocare solet: *Ascendo*, inquit, *ad Patrem meum, et Patrem vestrum*, Joan. 20, 17. Magis aliorum probò sententiam, qui totam hæc Trinitatem patrem à nobis vocari dicunt. Cur enim Deum patrem appellamus? primum, quia creavit; at non solus Pater, sed tota nos Trinitas creavit. Deinde, quia conservat; at non solus Pater, sed tota Trinitas conservat. Tertio, quia redemit; at non solus Pater, sed tota redemit Trinitas; tota Trinitas agendo; solus filius patiendo. Itaque respectu quidem redemptionis solus potius Filius, quam solus Pater, Pater nobis est appellandus. Quarto, quia per gratiam regeneravit; at tota Trinitas regeneravit.

NOSTER. Ut non sum quisque privatim, sed nostrum communiter Patrem appellarem, Christus idè jubet, quia non privata, sed publica totius Ecclesie oratio est, et cum Deum oramus tanquam unam Ecclesie membrum oramus. Qui aliter orat, orare fortasse potest, ex orare certe non potest. Hoc non à me primum, sed à Cypriano, lib. de Oratione Dominica, ab Ambrosio, lib. 5 de Sacramentis, c. 4, ab auctore Operis Imperfecti, hom. 14; ab Augustino, lib. 2 de Serm. Domini; à Theophylacto, et Euthymio notatum est. Illud etiam à nonnullis illorum notatur indicari his

verbis differentiam quæ est inter nos et Christum; nos Deum non Patrem meum, sed, nostrum; Christum non Patrem nostrum, sed meum, appellare, quia eo modo, quo Pater *noster* est, omnium communiter Pater est; omnes enim creavit, omnes conservat, omnes nutrit, omnes, quantum in ipso quidem fuit, etiam redemit. Eo autem modo, quo Christi Pater est, non alterius est Pater. Pater enim illius, non quia creavit, sed quia ex suâ substantiâ genuit; idè Patrem peculiariter, inquit Ambrosius, lib. 5 de Sacram., c. 4, suum appellat; nos verò Patrem communiter nostrum appellamus; quia illum genuit, nos creavit. Alia magis propria videtur esse ratio, cur et Deum Patrem, et nostrum appellemus, quod illi regenerati per Christum simus. Manifestum enim est eos qui nec baptizati sunt, nec in Christum crediderunt, hæc orationem pronuntiare non posse, et tamen à Deo creati et tamen conservati, et tamen redempti sunt. Non ergo hoc loco idè Deum Patrem appellamus, quia tantum nos creavit, quia conservat, quia redemit, sed etiam quia per fidem et gratiam Baptismi regeneravit: *Dedit enim potestatem filios Dei fieri iis qui credunt in nomine ejus*, Joan. 1, 12. Alii ergo non dedit; ab aliis pater vocari non potest. Hoc etiam Tertull. et Cyprianus, in lib. de Oratione Dominica observarunt. Quare cum dicimus *nostrum*, non solum à Christo, sed etiam ab infidelibus hoc verbo distinguimur, et Deum Patrem nostrum, id est, credentium, non infidelium appellamus. Quid? an non est Pater omnium? est enim verò, Ephes. 4, 6, sed eorum peculiariter ratione, qui in Christum credentes unum cum illo corpus facti sunt. Nos igitur inter Christum et infideles medi sumus. Christus naturalis Dei Filius, infideles quodam modo spurii, quia ab eo creati, quia ad ejus imaginem facti sunt ex naturâ, quasi ex ancillâ, non ex gratiâ, quasi ex liberâ geniti; sicut Ismael naturalis virtute, non sicut Isaac supernaturali gratiâ. Nos filii nec naturales, ut Christus, nec spurii, ut infideles, sed tamen adoptivi, sed tamen legitimi, alioqui heredes non essemus Dei et coheredes Christi, Rom. 8, 17.

QUI ES IN COELIS. Quod multi hæretici, *celestis*, uno verbo dicere maluerunt, minime probò; non solum, quia mali sunt auctores, et quia non tam brevitas, quam novitatis studio facere videtur; sed etiam quia veram horum verborum sententiam corrumpunt. Primum quidem, si Græca verba, ut nos interpres, secuti fuissent, ut, *ὁ ἐν τοῖς οὐρανότοις*, verterent, qui es in caelis, errare non potuissent; et caelestis dicitur, non solum, qui in caelo habitat; sed qui ex caelo originem ducit, aut qui de caelo venit, ut Christus, 1 Cor. 15, 48, 50, et qui caelesti constanti materia, caelestes globos appellamus. Hic autem certum est Dei habitationem significari, qui idè in caelis habitare dicitur, quòd quamvis ubique sit, ibi tamen ejus gloria potissimum eluceat, quia in sole possit tabernaculum suum, Psal. 18, 6 Sic Psal. 2, 4: *Qui habitat in caelis iridebit eos*; et Psal. 112, 5: *Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat*; et 122, 1: *Ad te levavi*

oculos meos, qui habitas in caelis. Scribit Aristoteles, 1 de Cælo, c. 5, omnium gentium quasi à naturâ insitam opinionem fuisse, Deum in caelo habitare, unde illud tam frequens apud Græcos poetas natum sit: *Superique habitator Olympi*, Hesiod. Ambrosius et Augustinus caelos, sanctos interpretantur, in quibus Deus peculiariter dicitur habitare; sed iste allegoricus, non literalis sensus est.

SANCTIFICETUR NOMEN TUUM. Nomen Dei dicitur, non hoc solum Deus; quo eum appellamus, sed nomen de illo existimatio, et quiddam ad illum quoquo modo pertinet, quod tunc ab hominibus sanctificari dicitur, cum ab illis timetur, amatur, colitur, cum ejus augetur gloria, cum bonitas, cum sanctitas, cum majestas celebratur. Hebraei enim קדש sanctificare dicere solent, id est, celebrare, ut sanctificare sabbatum, Ezechiel. 44, 24; sanctificare jejunium, Joelis, 1, 14. Aut sanctificari Dei nomen dicitur, cum tanquam sanctum colitur, et honoratur; sicut è contrario blasphemari dicitur, cum sine debita ab hominibus reverentia tractatur, Isai. 52, 5, et ad Rom. 2, 24; et pollui, cum tanquam vile et sordidum habetur. Ezechiel. 20, 39, et 22, 26, et 56, 20, et 59, 7, et 45, 8; et Jerem. 7, 30. Atque ad hunc sensum Hieron. in Commentariis, et Augustinus, lib. 2 de Serm. Domini interpretantur: *Non sic petitur*, inquit August., *sanctificetur nomen tuum, quasi non sit sanctum nomen Dei, sed ut sanctum habeatur ab hominibus, id est, ita illis innotescat Deus, ut non existiment aliquid sanctum, quod magis offendere timeant.* In eandem ferè sententiam Gregorius Nyssenus in lib. de Oratione Dominica, Chrysost., hom. 20; auctor Imperfecti, hom. 14; Theophylact. et Euthym. Paulo longius à sensu Ambrosius discedit, lib. 5 de Sacram., c. 4: *Sanctificatus*, inquit, *nos dicit in nomine Domini Jesu Christi, et in spiritu Dei nostri; hæc sanctificatio, ut in nobis permaneat, oramus.* Cum autem non dicimus à quibus Dei nomen sanctificari velimus, ab omnibus sanctificari velle significamus. Idè, inquit Tertullianus, in lib. de Oratione, *suspensa enuntiatione, non dicentes: Sanctificetur in nobis; in omnibus dicimus.*

VERS. 10. — ADVENIAT REGNUM TUUM. Quid hoc loco regnum Dei appetitur, et quid sit advenire, variæ sententiæ. Nonnulli regnum illud intelligunt, quo Deus in justorum cordibus regnare dicitur; sicut è contrario in corpore in justorum peccatum dicitur regnare, Roman. 6, 12, et sicut dicitur: *Regnum Dei intra vos est*, Lucæ 17, 21. Ad hunc modum Ambrosius, lib. 5 de Sacramentis, c. 4; auctor Imperfecti, hom. 14; Hieron. in Commentariis, et lib. contra Pelagianos 5; Gregorius Nyssen., in libro de Oratione Dominica, et Euthymius. Alii de illo regno accipiendum putant, quo in beatis regnat; quasi petamus illud, quod jam aliis beatis advenit, nobis etiam advenire; quasi petamus *dissolvi, et esse cum Christo*, Philippens. 1, 23,

VERS. 10. — ADVENIAT, GRÆCÈ, VENIAT: regnes in omnibus. Sicut in caelo et in terra, ut ab angelis, sic ab hominibus voluntas tua impleatur. Tres primæ petitiones ad glorificandum Deum pertinent:

sicut dicuntur fideles diligere adventum Christi, 2 ad Tim. 4, 8, et ad Tit. 2, 13, et sicut animæ illæ, quæ subitis altare sunt, petunt ut vindictæ sanguis fratrum suorum, et corporibus suis iterum inductæ regno fruatur. Apocal. 6, 9, 10. Ita Tertullianus et Cyprianus in lib. de Orat.; Chrysost., hom. 20; auctor etiam Imperfecti, hom. 14, et Augustinus in epistola ad Probam 121. Alii: *Regnum tuum adveniat*, id est, gloria tua manifestetur hominibus, ut idem August., libro 2 de Sermonibus Domini. Verus sensus mihi videtur esse quem Theophylactus et Rupertus breviter indicarunt, ut regnum Dei vocetur illud, quo Deus positus omnibus inimicis suis in scabellum pedum suorum, ubique regnaturus est, et ut loquitur Divus Paulus, *erit omnia in omnibus*, 1 Cor. 15, 28. Nam etsi nunc etiam ubique regnat, tamen quia non pacificè et sine hoste ac bello regnat, et quia multi illi quasi rebelles resistunt, regnare non dicitur. Tunc autem subjugatis hostibus, et amicis liberatis, inimicis damnatis, plene regnare dicitur. Hunc esse sensum ex illo loco D. Pauli, quem notavimus, non obscure colligitur; tum etiam ex hoc ipso. Manifestum enim est nos hic non nostrum, sed Dei regnum postulare. Nam tres primæ, ut diximus, petitiones ad Deum; reliquæ ad nos pertinent. Non est ergo sensus, ut Deus regnet in cordibus nostris; aut ut nos cum beatis regnemus; hoc enim ad nos maxime pertinet; sed ut Deus absolute et sine adversario regnet. Sic enim dicimus: *Adveniat regnum tuum*, quemadmodum si filii patri regi pacificum regnum, et victoriam contra hostes precaremur; non ut nos, sed ut ille regnet. Advenire autem optamus; sicut illi diligunt adventum Christi, 2 Tim. 4, 8, et ad Tit. 2, 15, et animæ illæ Apocal. 6, 9, 10.

FIAT VOLUNTAS TUA. Alias Cypriani, Augustini et Gregorii interpretationes, quia allegorice sunt, pretermittendas puto. Inter literales illa communis est, ut petamus fieri Dei voluntatem in terrâ, sicut in caelo, id est, ut ita illi homines obediant, sicut angeli obediant, Hieronym., Chrysost., hom. 20; auctor Imperfecti, hom. 14, August., lib. 2 de Sermonibus Domini, Theophylactus et Euthym. Alii paulo aliter: *Fiat voluntas tua in terrâ, sicut in caelo*, id est, pacificetur terra; sicut olim cælum pacificatum est. Nam, ut aliquando in caelo inter bonos et malos angelos bellum fuisse dicitur, Apocal. 12,7, dejectoque in terram diabolo, pax in caelo consecuta est; ita nunc in terrâ inter diabolum et hominem bellum est; petimusque, ut victus à terrâ in abyssum dejiciatur, et ut ait Christus, ut ejiciatur foras, Joan. 12, 31, unde illa consequatur pax, quam angeli nato Christo hominibus annuntiârunt, Luc. 2, 14. Sic Ambrosius, lib. 5 de Sacram., c. 4. Tertullianus verò promptum in nobis, et paratum animum significari putat; ut quiddam calamitatis, quiddam boni, vel mali Deus nobis immitteret.

patienter feramus, sicut Job dicebat: *Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita factum est, sit nomen Domini benedictum*, 1, 21. Verum non videtur restringenda esse generalis sententia, quòd istæ omnes interpretationes faciunt. Nam de solâ preceptorum observatione, aut de solâ pace, vel patientiâ interpretari parum est. Ex omnibus si una confletur, æqualis erit. Petimus ergo ut omnibus in rebus voluntas Dei fiat, non solum à nobis, sed etiam in nobis; sicut Christus, cum peccare non posset, dicebat: *Tamen non mea, sed tua voluntas fiat*. Luc. 22, 42, utique non tantum à se, sed etiam in se.

SICUT IN CÆLO, ubi nihil est quòd Deo resistat, nihil quod non ad nutum obediat, Psalm. 102, 20, 21: *Benedicite Domino, omnes angeli ejus potentes virtute, qui faciis verbum ejus, ad audiendam vocem sermonum ejus; et: Benedicite Domino, omnes virtutes ejus, ministri ejus, qui faciis voluntatem ejus*.

VERS. 11. — PANEM NOSTRUM QUOTIDIANUM. Fructuosus locus: agit enim de pane nostro; sed et verborum obscuritate difficilis, et interpretationum varietate implicatus. Plerique veteres auctores piè et religiosè, atque ad Ecclesie usum accommodatè dixerunt panem nostrum quotidianum Christi corpus appellari. Nam et verus panis est qui de celo descendit, et quotidianus, quia aut à singulis, aut à totà quotidie sumitur Ecclesia, Tertullianus, libro de Oratione; Cyprianus, de Oratione Dominicâ; Ambros., libro 5 de Sacram., c. 4; Marius Victorinus, lib. 5 adversus Arium; Athanas., in libro de Incarnatione; Juvenctus, Hieronymus in Comment., et lib. 5 adversus Pelagianos. Est in hanc sententiam non minimum argumentum, quòd vero simile esse videatur Christum in tam perfectâ divini oratione nihil nos terrenum, nihil non divinum petere docuisse. Obstat tamen quòd sequitur: *Da nobis hodie, quasi in crastinum petere prohibeamur*, ut vers. 54, explicatur. Obstat quòd tanquam rem quotidie singulis nobis necessariam postulare videamur; corpus autem Christi quodidie sumere perquam utile est; non est tamen necessarium, nec, ut ait Augustinus, ab Orientalibus Christianis ejus tempore sumebatur. Quæ res eundem impulit Augustinum, lib. 2 de Serm. Domini, ut panem quotidianum nostrum Dei voluntatem interpretaretur, sicut Christus dicebat, Joan. 4, 54: *Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei; et Joan. 6, 27: Operamini non cibum, qui perit; sed qui permanet in vitam æternam*. Quam interpretationem et Origenes, hom. in Ezech. 14, ante illum adhibuerat. Ad istum cibum non in hodiernum tantum diem; sed in omnem omnino vitam petere Christus docuisset; sicut illi dixerunt: *Semper da nobis hunc panem*, Joan. 6, 54, et illa: *Da mihi hanc aquam, ut non sitim, neque veniam hinc haurire*, Joan. 4, 15. Itaque probabilis est quòd idem Augustinus, lib. 1 Locut. in Genes., c. 59, et epistola ad Probam 121, c. 12; Basilii in Re-

Fiat voluntas tua, id est, opere compleatur quod præcipis, quod consulis, quod suades. Aug., lib. de Dono persever., c. 7, ex hac petitione statuit gratiæ necessitatem.

gul. brev. inter. 252; Chrysost., hom. 20; auctor Imperfect., hom. 14; Gregor. Nyssen. in lib. de Oratione, et Theodoritus in Comment. in c. 4 Epistole ad Philippenses dixerunt, panem hoc loco nostrum et quotidianum omnem necessarium cibum appellari; panis autem appellatio omnia ad sustentandam vitam necessaria intelligi debere, id ex omnibus hujus loci circumstantiis manifestum est. Nam et quòd nostrum, id est, nobis necessarium; et quòd quotidianum, id est, non supervacaneum, et quòd in hodiernum, non in futurum petimus; et quòd, vers. 54, eodem sensu prohibemur in crastinum esse solliciti; omnia indicant de cibo corporis agi. At non est vero simile (dicent quidam) Christum in tam celesti precatione quiddam terrenum postulare docuisse. Respondeo non fuisse Christi consilium, ut panem resque necessarias querere juberet, quòd terrenum est, quoque idem Christus, vers. 25, facere prohibet, et ad quòd satis summus naturâ nostrâ proclives; sed ut doceret unde et quatenus querere deberemus. Non enim à terrâ, ut peccedes, sed à Deo, ut homines; non in omne tempus, sed in præsentem tantum diem petere docet. Hoc autem celeste præceptum non terrenum est. Eò quidem usque, ut etiam Christo docente pauci admodum faciant. Illud magis movere potest credibile non videri Christum, quantumvis moderatam curam corporis animæ curæ preposuisse. Id autem fecit, si inter ea que nobis ipsis petimus, primo loco panem, secundo remissionem peccatorum, tertio liberationem à tentatione petere docuit. Respondeo Christum non tam ordinem dignitatis rerum, quàm naturæ et infirmitatis nostre sequi voluisse. Natura prius vult vivere, deinde bene vivere. Hujus rei Christus rationem habuit. Adde quòd cum panem docet petere, non tam corporis, quàm animæ curam habet. Excindit enim maximum et vehementissimum affectum, ex quo major peccatorum pars proficiscuntur; et, ut dicam breviter, hæc petitione cavet, ne peccata fiant, sequente, quomodo facta remittantur.

NOSTRUM. Qui panem, Christi corpus intelligant, id nostrum, id est, fidelium, non infidelium, interpretantur, ut Cyprianus. Alii nostrum, id est, qui nobis à te dari solet; Gregor., lib. 55 Moral., c. 6: *Ecce et nostrum dicimus, et tamen ut detur oramus: noster quippe fit, cum accipitur, qui tamen Dei est, cum ab illo datur*. Et Dei ergo est ex munere, et noster fit veraciter per acceptionem. Alii nostrum, id est, hominum, non peccatorum. Alii volunt nostrum vocari illum etiam ipsum, quem jam habemus; quem nihilominus à Deo petere jubemur, quia cum Dei potius, quam noster reverè sit, non debemus eo prius uti, quam utendi à Deo petamus facultatem. Sic auctor Imperfecti; quòd verum quidem et piùm, sed alienum esse arbitror. Vult enim Christus pravam hominum consuetudinem corrigere, qui nullam avaritiæ suæ modum ponunt, ut ex vers. 19 et sequentibus

VERS. 11. — SUPERSUBSTANTIALEM. Græcè, *ἐπιτόσιον*, eandem vocem Interpres, apud Lucam *quotidianum* vertit; ac dicitur supersubstantialis loco substantialis.

perspicuum est. Non solent autem homines, quæ habent, aut industriâ suâ querere, si mali, aut à Deo petere, si boni sunt; cum igitur panem petimus, quem non habemus, cur qui divites sunt petunt? Movit quæstionem, idemque explicavit Augustinus pauperes petere, ut habeant; divites ut non amittant. *Et quid eget, inquit, dives? audeo dicere: Ipsy pane quotidiano eget dives; quare enim abundant illi omnia? unde? nisi quia Deus dedit? Quid habebit, si Deus subtrahat manum suam? nonne multi dormierunt divites et surrexerunt pauperes?* Sic igitur interpretari possumus, ut noster dicatur panis, qui nobis est necessarius. Hoc enim cum Christi consilio bene convenit, qui tantum nobis vult potestatem facere in præsentem diem necessaria petendi.

QUOTIDIANUM. Græcum verbum magnam difficultatem peperit. Vetus interpres quotidianum reddidit, ut ex Hieronymo in hunc locum manifestum est. Atque ita omnes veteres auctores Latini legunt. Hieronymus *supersubstantialiem* vertit, quamquam in eo veterem versionem noluit corrigere. Itaque incaute quidam nostro tempore in vulgata editione pro *quotidiano*, *supersubstantialiem* posuerunt; quòd corporis cibo, quem à nobis peti probavimus, minime convenit. Alii consubstantialiem, id est, ejusdem nobiscum substantiæ reddiderunt, ut inde *ἐπιτόσιον*, de quo tantopèr adversus Arianos disputabatur, confirmarent, ut Marius Victorinus, lib. 5 adversus Arium. Hieronymus scribit se in Hebræorum Evangelio pro *ἐπιτόσιον*, legisse *crastinum*, quasi inter crastinum, et hodiè antithesis quædam sit; et hodiè in diem crastinum necessarium petamus panem. Et quidem verborum antithesis rectè congruit; sententiâ verò non congruit; non enim docet, sed prohibet Christus in crastinum esse sollicitos, vers. 34. Alii exponunt *ἐπιτόσιον* substantiæ nostræ alendæ accommodatum, id est, panem cibarium, non delicatum, non supervacaneum; quòd non prorsus malè convenit. Sed nihil æquè mihi videtur convenire, atque ut noster vertit interpres, *quotidianum*, ut intelligitur ex eo quòd sequitur, *da nobis hodie*. Non enim est verborum antithesis, quam quidam, ubi non est, querunt; sed cognatio, similitudoque sententiæ, quemadmodum si conjugatis etiam dixisset verbis, *panem nostrum hodiernum*, id est, nobis in hodiernum diem necessarium, da nobis hodie. Sed vocavit potius quotidianum, quam hodiernum, ut generalior esset sententiâ, significaretque Denum singulis diebus servis suis necessarium cibum dare solere. Diarium Latini vocant. Petimus ergo à Deo, ut ne patiar diarium nostrum nobis hodiè deesse. Loquimur enim tanquam filii, qui mane in scholam proficiscentes primo loco ejus diei statutam panis portionem postulant. Consonat huic sententiæ Syriaca translatio, quæ pro pane quotidiano legit *panem indigentia nostræ*. Unus adhuc angere potest scrupulus, quòd *ἐπιτόσιον* non à participio *ὄσσει*, sed à nomine *ὄσιον*, sicut *ἐπιτόσιον* et *ἐπιτόσιον*; Græcæ lingue consuetudine

VERS. 12. — DEBITA. Luce 11, *Peccata, penas quoque culpis debitas*. S. Petrus Chrysol., serm. 71:

cadere debeat. Quòd si ita est, non præsentis diei cibum, sed substantialem, aut supersubstantialem, aut ad substantiam denique, quæ *ἐπιτόσιον* dicitur pertinentem significare potest. Respondeo evangelistam, aut evangelistæ interpretem novo vocabulo, aut veteri novâ significatione uti potuisse, quemadmodum sæpè Apostoli uti solent. Dicunt nisi me conjectura fallit, hebraismus sapere. Dicunt enim Hebræi: *substantiam diei hujus*, pro, hunc ipsum diem, ut Gen. 7, 15, et Levit. 25, 14. Sic ergo vocare potuit Evangelista *ἐπιτόσιον* panem, qui ad substantiam præsentis diei pertinet, id est, portionem panis nostri, quæ præsentis diei respondet. Nolo tamen meam valere conjecturam; nisi, qui doctores sunt approbaverint.

VERS. 12. — ET DIMITTE NOBIS DEBITA NOSTRA. Peccata nostra debita vocamus, quia illis tanquam ære alieno obstricti tenemur Deo. Id constat ex Luca, c. 11, 4, qui pro debitis peccata dixit; et ex parabolâ, quæ est infra, c. 18, 27. Quid autem isti peccata remittit, ad Roman., 4, 8, disputavimus: nunc sine disputatione, ne fortè lector erret, admonemus dimitti esse non solum non imputari, non solum dissimulari, non solum tegi, non solum non puniri, ut novi hæretici fabulantur, sed penitus etiam tolli, penitus deleri, et in profundum mare projici, ut Scriptura loquitur, Joan. 1, 9; Isai. 43, 25; Mich. 7, 19. Probantur ex hoc loco veteres Catholici adversus Pelagianos neminem in hæc vitâ sine peccato esse, quando omnes dicere jubemur: *Dimitte nobis debita nostra*. Hieronymus, lib. 5 adversus Pelagianos, Augustinus, lib. 2 contra Ep. Parm., c. 10, et lib. 5 contra duas Ep. Pelag., c. 5, et lib. 5 de peccat. Mer., c. 15, et epist. 89, et hom. 42. Duobus modis Pelagiani respondebant; primum viros sanctos, cum hæc dicunt verba, non pro se, sed pro aliis orare, August. lib. 2 de peccat. Mer., c. 10. Deinde non ex veritate, sed ex modestiâ et humilitate dicere. Aug. lib. 2 contra duas ep. Parm., c. 10, quibus isdem locus respondet.

SICUT ET NOS DIMITTIMUS DEBITORIBUS NOSTRIS. Periculosam nobis videtur Christus regulam tradere. Malè enim omnino nobiscum agitur; si non aliter nobis Deus, quam nostris non debitoribus peccata dimittit. At non est regula, sed conditio. Non esse regulam manifestum est; quia Deus nobis et multò plura, et multò majora, et multò liberalius, et multò minus merentibus remittit; quam nos debitoribus nostris, aut remittere solemus, aut etiam possumus. Itaque si regula esset, non salutem, sed damnationem potius nostram à Deo peteremus. Hoc per illam, quam diximus, parabolam, c. 18, 24, 28, significatur, ubi Dominus servo decem millia talenta remisit; servus conservo centum denarios noluit condonare; nec Dominus propterea dimisit, quòd servus debitori suo prius dimisisset, quasi ejus exemplo provocatus; sed prius Dominus dimisit, postea ser-

Nemo tu tibi misericordiam factus es ipse mensura, quantum quisquis misericordiam, fac tantum.

vos dimittere noluist. Denique regula est, quam imitamur; non autem Deus nos, sed nos Deum in remittendis peccatis imitamur; non ergo nos illi, sed ille nobis regula est. Nos illi conditio sumus, quia si nos leuioribus nostris non remittamus, neque nobis ille remittit, ut supra, c. 5, 23, 24, significatur: *Si offerimus munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quod frater tuus habet aliquid aduersus te; relinque ibi munus tuum ante altare, et uade reconciliari prius fratri tuo, et tunc ueniens offeres munus tuum;* et Marc. 11, 25: *Cum stabitis ad orandum, dimitte, si quid habetis aduersus aliquem, ut et Pater vester, qui in caelis est, dimittat uobis peccata uestra.* Et Lucas, c. 11, 4, non dixit: *Dimitte nobis debita uestra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris;* sed, *siquidem nos dimittimus omni debentibus.* Cur ergo Christus hanc non iam regulam, sed conditionem adiecit, cum potius fecerit rei, quam petimus impetrationem, quam iurare uideatur? Respondeo, duabus de causis appositam fuisse; et ad corrigendam orationem nostram, ne nobis à Deo petemus, quod aliis ipsi nollemus dare; et ad commemorandum nos, ut quod à Deo petimus, id nos aliis concedamus. Reliquum est, ut uideamus, quo modo sit intelligenda. Nescio qui olim haeretici ita intelligebant, quasi quantumcumque homines peccarent, et quacumque ratione viverent, modò acceptas iniurias condonarent, certi essent fore ut peccata sibi à Deo remitterentur, ut scribit Augustinus, lib. 2 de Civitate, c. 22 et 27, quibus respondet, non ut fiant, sed quia sunt peccata, ideo dicitur: *Dimitte nobis debita uestra; sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Non ergo est sensus fore, ut hanc solâ conditione nobis Deus debita uestra dimittat, si nos debitoribus nostris dimittamus; sed, ut nisi dimiserimus aliis, nec ille nobis dimittat, ut vers. 15: *Si non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet uobis peccata uestra,* quare quod paulo ante vers. 14 dicitur est: *Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet uobis Pater uestra uestra,* non absolute, ut Augustinus admonuit, intelligendum est, sed si cetera accedant, quae sunt necessaria, si nos peccasse poeniteat, si animus sit non iterum peccandi, et si quid est aliud, quod ad peccatorum remissionem requiratur. Nam, ut semel dicam, hoc inter negantes, et affirmantes promissiones, aut conditiones differt: quod negantes absolute, et sine aliâ superadditâ conditione; affirmantes, nunquam absolute sed cum exceptione, nisi quid aliud impedit, intelliguntur. Unus et idem locus, Marc. 16, 16, illustrat utriusque regulæ præbet exemplum. Qui, inquit, non crediderit, condemnabitur. Haec enim promissio, quia negans est, absolute, et sine ullâ conditione est intelligenda, fore ut quisquis non crediderit, quantumvis bene uiuat, et quidquid aliud faciat, condemnatur. Quod autem ibidem dicitur: *Qui crediderit, et*

VERS. 15. — NE NOS INDECAS., etc. Aug.: *Multi dicunt, ne nos patrias induci in tentationem... Non enim per seipsum inducit Deus, sed induci patitur eum quem suo auxilio deseruerit, cum scilicet à nobis autè*

baptizatus fuerit, saluus erit; quia affirmatio est, non absolute, et sine exceptione intelligendum, sed si cetera habeat necessaria. Sic hoc loco, quod dicitur vers. 15, quia per negationem pronuntiatur, absolute; quod uero vers. 14, quia per affirmationem, non absolute, sed cum exceptione intelligendum est. Aliter lojus conditionis explicationem, nimis tantum angustam Augustinus affert, ut nostris debitoribus debita remittamus, id à nobis petentibus, sicut nos à Deo petimus, ut nobis uestra dimittat; et sicut seruus ille conseruum suum rogabat, patientiam habe in me, Matth. 18, 29. Haec, inquam, interpretatio et sensum nimis stringit, et conscientiam nimis laxat. Jubemur enim Marc. 11, 25, non solum rogari, sed nostrâ etiam sponte, cum stamus ad orandum dimittere, si quid aduersus aliquem habemus: quantum et generaliter ac sine restrictione de omnibus intellexisse uidetur ipse Augustinus, libro 2 de Sermonibus Domini in monte. Illa difficilior est questio, quatenus debitoribus nostris remittere debeamus, ut nobis Deus debita uestra dimittat. De eâ re copiosè theologi disputant: ad eorum scholam auidum lectorem mittimus. Nos hic ea tantum, quae ad huius explanationem loci necessaria iudicamus, dicturi sumus. Hoc ergo non de omnibus debitis, sed de privatis iniuriis intelligendum. Mille aureos nummos mihi debes; an, nisi condonauero, Deus mihi peccata mea non condonabit? nequam ita est. Si enim condono, beneficium confero; si non condono, peccatum non admitto. Nec illa obstat parabola Matth. 18, 24, quod de pecunie debito loquatur. Nam per pecuniam peccata sunt significata. Patrem meum occidisti; an necesse est, ut nihil à te exigam, si uolo ut nihil à me exigat Deus? minime. Honorem mihi falsâ criminatione detraxisti; an mihi repetere coram iudice non licebit? licet. Quid ergo? iniuriam, non damnum remittamus necesse est, si uolumus ut uestra in Deum iniuriæ ab eo nobis remittantur. Iniuriam enim à damno subtiliter theologo distingunt. Cum patrem meum occidisti, et fecisti iniuriam, et damnum attulisti. Iniuriam, quia offendisti animum meum, quia contempsisti me; damnum, quia eum mihi eripuisti, qui me aiebat, qui docebat, qui tuebatur; damnum repetere possum; iniuriam condonare debeo, ita ut nihil propterea uelim mali; ut nullas tecum geram inimicitias, et uindictam non quaeram. Idem in aliis exemplis intelligendum.

VERS. 15.—ET NE NOS INDECAS IN TENTATIONEM. Duo hic explicanda sunt uerba; quid sit tentatio, et quid in tentationem inducere. Pelagiani hoc loco non peccatorem contra nos pugnam, quam tentationem Scriptura solet appellare; sed humanos casus, quos ipsi per nos, nisi Deus auertat, effugere non possumus, intelligebant. Auctor Augustinus, epistola 94. Nempe, quia in eo errore versabantur, ut existimarent in nostrâ esse potestate, ut nullâ Dei adiuti gratiâ omnia peccata uitaremus; et à Catholicis hoc deseruit. Graeci addunt: *Quoniam tuum est regnum, etc.* Quae uerba textui inserta esse ex Graecorum liturgiis uerisimile.

loco premebantur, quòd à Deo petamus ne nos in tentationem inducat, quasi non possimus sine eius auxilio sperare, ut Hieronymus, libro aduersus eos 5, Augustinus multis locis argumentantur; hanc interpretationem, tanquam diuerticulum, quâ euaerent, quaeuerunt. Sed ex proximo uerbo facile refelluntur; sed libera nos à malo, ubi per malum, ut paulo post docebimus, non potest, nisi diabolus intelligi, tum etiam ex c. 26, 41: *Vigilate, et orate, ut non intretis in tentationem; Spiritus enim promptus est, caro autem infirma,* ubi certum est de peccatorum tentatione agi: quod ergo illic iubet exercere, hic docuerat. Quomodo autem nos Deus in tentationem inducat; facile Calvinistae respondent, quia nos ad peccandum impellit. Facile enim est haereticum esse. Sed stat Jacobi sententia, quam nulla poterit haeresis abolerè: *Nemo, cum tentatur, dicat quoniam à Deo tentatur; Deus enim intentator malorum est, sed unusquisque tentatur, ad concupiscentiâ suâ abstractus et illectus, c. 1, 13, 14.* Vera ac firma omnium semper Catholicorum sententia fuit, Deum, cum de peccatis agit, non impellendo, non incitando; sed permitiendo tentare, ut Tertul. et Cyprianus, in lib. de Orat. Dominica, et August. serm. 124 de Tempore, et saepe aliis interpretatur. Hoc constat. Quid autem sit Deum non permittere ut in tentationem inducamur, id non constat. Nam nonnulli interpretantur, non ne in tentationem incidamus, quod dum carnem circumferimus, fieri non putant posse; sed ne, cum incederimus, ab illâ superemur, ut August., lib. 2 de Sermonibus Domini, et epistol. 121, et Theophylactus in Commentariis in hunc locum. Melius, ut mihi uidetur, idem D. Augustinus in lib. de Bono perseverantiae, c. 6. Tertullianus, Cyprianus, de Orat. Dominica, Chrysost., hom. 20, Auctor Imperfecti 14, et Euthymius in hunc locum putant nos rogare, ut non incidamus in tentationem; nostrae enim infirmitatis memores, non solum, ut uincamus, petimus; sed etiam ne in certamen descendamus, ne fortè uincamur. Hunc sensum Christus, c. 26, 41, prorsus expressit: *Vigilate, inquit, et orate, ne intretis in tentationem; spiritus promptus est, caro autem infirma.* Pugnam ergo, sicut Christus, detrectamus; sed nos cum diabolo, ille cum morte: *Pater, si possibile est transeat à me calix iste,* Matth. 26, 59.

SED LIBERA NOS À MALO. Cyprianus omne generaliter malum intelligit; siue peccatum; siue quidvis aliud, quod detrimentum nobis afferat. Alii ad tentationem referunt, quasi sensus sit, ne nos indecas in tentationem, sed libera nos ab illa, ut August., lib. 2 de Peccatorum meritis, c. 4, et lib. 2 de Sermonibus Domini in monte, et Auctor Imperfecti, homil. 14, quod cum alterâ Augustini opinione, de qua vers. 9 diximus, qui septem esse putat orationis Dominicae petitiones, non satis bene consistit. Idem enim esset, ne nos indecas in tentationem, et libera nos à malo; nisi forte in priore rogamus ne in tentationem incurramus; in posteriore, ut si incurramus ab eâ liberemur, quod perexiguum et subtile discrimen est. Magis mihi Ter-

tulliani placet interpretatio, ut per malum diabolus intelligatur: *Ipse, inquit, lib. de Orat., à diabolo tentatus praevidem, et artificem tentationis demonstrat,* quod et Chrysostomo, hom. 20, et Chrysostomi sepiatoribus Euthymio et Theophylacto pluries uideo. Iuvat nomen *νομιμα*, quo diabolus uocari solet, ut supra, c. 5, 37, et infra, c. 45, 19, et addeus articulus, quasi malignum illum digno demonstrans. Adnotat Augustinus, lib. 2 de Peccatorum Meritis, c. 4, quod ante eum Tertullianus indicauerat, eo artificio has petitiones esse dispositas, ut primâ rogenus praeterita nobis dimitti peccata; in secundâ, ut ne in futurorum irruentibus prolabamur; in tertîâ, ut à praesentibus, quibuscumque conflictamur, liberemur. Adiecit, inquit Tertul., ad plenitudinem tam expedite orationis, ut non de remittendis tantum; sed etiam de auertendis in totum delictis supplicarem.

QUA TUUM EST REGNUM. Haec uerba in Graecis codicibus adduntur: *Quia tuum est regnum, et potestas, et gloria in saecula, amen;* quae, quia in nostrâ versione non legimus, nec in praecibus dicere solemus; clamant haeretici, et nobis partim ignorantiam, partim falsi crimen obijciunt; quasi aliis de nostro commentariâ Dominicam mutilauerimus orationem. Sed, ut aliè ante me mouerunt; non nos hæc uerba detraxiimus; sed Graeci solenni praecatione addiderunt; unde credibile est, in euangelistae contextum fuisse translata: quemadmodum angelice salutationis addiderunt: *Quia tu peperisti seruatorem nostram;* et Psalms: *Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto.* Estque id Graecorum ingenio et moribus valde consentaneum, qui ad finem concionum solent adjungere, *ὅτι οὐδὲν ἔσχατον, καὶ δόξα, καὶ βασίλεια,* aut aliquid simile, ut apud Chrysostomum et alios Graecos concionatores saepe legimus. Confirmat conjecturam, quòd uetustissimi auctores non legant. Et solebant tamen Tertullianus et Cyprianus Graecis uerbis ut exemplaribus, quam Latinis, maximeque cum Graeca Latinaque dissidebant, et Hieronymus Latinam editionem ad Graecam corrigens ueritatem, tamen nec ueritatem, nec in Commentariis exponit. Nec uero simile est Christum in tam brevi praecisione oratione non necessaria addidisse uerba. Fateor Graecos auctores Chrysostomum, auctorem Imperfecti, Theophylactum et Euthymium legere; fateor et in Hebraico, et in Syriaco Euangelio reperiri. Sed Graeci legunt ex consuetudine Ecclesiae suae; Hebraeus, quia Graecè legit; quantum enim auctoritatis Hebraicum illud habeat euangelium, in praefatione diximus. Syrus uero, quia credibile est eum ex Graeco Euangelio transulisse, nisi forte et Syri ex simili praecandi consuetudine addiderunt.

VERS. 14.—SI ENIM DIMISERIS HOMINIBUS. Quidquid est in his duobus uersibus difficultatis supra, vers. 12, explicauimus. Nunc antithesis tantum inter homines et Deum notanda est: *Si, inquit, dimiseritis hominibus, id est, aequalibus uestris, conseruis uestris, ut in parabola dicitur, c. 18, 28, 29. Magis enim debet homo homini, seruus conseruo, quam homini Deus, seruo dominus iniurias condonare, quia mortalis*

cum sit, non debet immortales gerere inimicitias, et quia nimis aequalis ab aequali quam ab inferiore superior, praesertim ab infimo summus offenditur. Iubetur ergo facere quod est minus, ut obtineamus quod est majus; et centum conservis nostris denarios remittere, ut decem millia nobis talenta à Domino remittantur. Hanc vim habet, *hominibus*. Similis sententia Eccles. 28, 1, 2, 3, 4, 5: *Qui vindicare vult, à Domino inteniet vindictam, et peccata illius servans servabit. Relinque proximo tuo nocenti te, et tunc deprecanti tibi peccata solventur. Homo homini reservat iram, et à Deo quaerit medelam? In hominem similem sibi non habet misericordiam, et de peccatis suis deprecatur? Ipse dum caro sit, reservat iram, et propitiationem petit à Deo? quis exorabit pro delictis illius?*

VERS. 16. — SICUT HYPOCRITA. De hoc nomine diximus vers. 2.

TRISTES, qui tristi sunt vultu; quod non de verà tristitia, sed de severitatis sanctitatisque, ut ait Hieronymus, simulatione est intelligendum.

EXTERMINANT. Sic veritè, non Hieronymus, sed vetus ante illum interpres, ut ex Hilario, can. 5, et Augustino, lib. 2 de Sermone Domini perspicuum est. Nam Hieronymus, demoliuntur, reddendum putat, veterem subreprehendens interpretem, quod nec ipsi sunt proprium. Melius Hilarius, conficiunt, et Chrysostomus, corruptunt, proprius alii, obscurant. Sensus est, hypocritas, ut jejunare videantur, nativum et vegetum colorem, aut tristitia simulatione, aut alienis medicamentis artificio in pallidum tetricumque convertere; contra quam mulieres faciunt, ut pulcherrimas appareant.

MERCEDEM SEAM, quam quaerunt, ut vers. 1, 2, 5.

TE AUTEM, mutatio numeri, ut vers. 21, ex Hebraeorum consuetudine, 4 Reg. 17, 29. Solebant Palestini, ut ait Hieronymus hoc loco, diebus festis ungi. Nec solum Palestini, sed omnes Orientales in laetitia, et rebus prosperis ungebantur, ut ex his locis intelligimus, Ruth. 3, 5; 2 Reg. 12, 20, et 14, 2, et 4 Reg. 4, 2, et Judith. 10, 3, et 16, 10, et Esther. 2, 12. Quomodo autem intelligendum sit quod Christus jubet caput ungere, cum jejunamus, Chrysost., hom. 21, et auctor Imperfecti, hom. 15; Hieronymus, Theophylactus, Euthymius, Rupertus recte exposuerunt; non juberent revera caput ungamus, sed ut jejunium fugiamus ostentationem, et hilaritatem potius atque laetitiam, quemadmodum qui caput unguunt, quam tristitiam praeferramus; sicut intelligitur quod supra dictum fest, vers. 5: *Nescit sinistra tua quid faciat dextera tua; et vers. 6: Intra in cubiculum tuum. Aliae interpretationes, quas partim idem auctores, partim Origenes, Hilarius, Basilius, Augustinus, et Beda afferunt, allegoricae sunt.*

VERS. 19. — NOLITE THESAURIZARE; *μὴ θησαυρίζετε*

VERS. 16. — TRISTES, Graecè, tetrici. *Exterminant*, Graecè, obscurant, deformant, corruptunt.

VERS. 17. — UNUS CAPUT TUUM, more orientalium: ab his Judaei jejunium tempore abstinebant. Unctio fiebat sine vestium injuriâ, quod balsamum non macularet. Nec jubet Christus ut caput unguant, sed ut

ὄψεσθαι, ne thesaurizetis vobis, ut hoc utamur verbo. Vetus interpres in hujusmodi imperandi modis, qui per negationem dicuntur, addere solet verbum, *nolite*; sententiam exprimens, non verba, ut infra vers. 54, et c. 7, 1, 6. Quoddam quidam Augustinus tradunt, quod ex similibus locis, in lib. de Gratia et lib. Arb., liberum hominis arbitrium confirmat, parum benigne faciunt. Nam et in nonnullis locis est *μὴ dixerit*, et si non esset, nihilominus ex illis liberum probaretur arbitrium; quia nemo, praeter haereticos, tam est insanus, ut Deum nobis praecipere dicat quae facere non possumus. Et multò profectò illi magis ridiculè et imperite ex aliis locis ad tollendam, quam Augustinus ex iis ad asserendam libertatem arbitrii, argumentantur. Quid Christus per thesaurum intelligat, non satis compertum est. Hilarius humanam laudem intelligi putat, quam vers. 2, 5 et 16, mercedem appellavit, quam qui consecantur, i thesaurum non in celo apud Deum, sed in terrâ apud homines ponunt. Melius alii omnes auctores, quos legisse memini, de terrenis opibus interpretantur. Quod ex vers. 24, confirmatur: *Non potestis Deo servire et mammonae*.

VERS. 21. — THESAURUS TUUS. Graecè *ὄψεσθαι* vester, sicut paulò infra *οὐρανόφωτον*, cor vestrum. Melius mihi videtur legisse noster interpres; nam et Chrysost. et auctor Imperf., Graeci scriptores ita legunt; et haec numeri mutatio in concione majorem habet vim, ut supra, vers. 17. Apparet autem hoc fuisse proverbium sumptum de medio; quia multa et in hoc, et in sequente capite reperiuntur, ut illud vers. 24: *Nemo potest duobus dominis servire*.

VERS. 22. — LUCERNA CORPORIS TUI. Graeci non legunt, tui. Quod quidam majorem vim habere putant. Ego contra eo pronomine vehementius auditiorem ferri arbitror, praeterquam quòd versu precedenti jam coeperat secundam alloqui personam; et versu hunc proximè sequente addit: *Si oculus tuus fuerit nequam*. Atque ita legit Hilarius, et Ambrosius in lib. de Dignit. sacerdotali, c. 6, et Augustinus, lib. 2 de Sermonibus Domini, et inter Graecos auctor Operis imperfecti. Dubitare autem aliquis poterit, quorsum haec verba pertineant, et quâ consequentiâ superioribus adhaereant. Chrysost., et auctor Imperf. ita coniungunt. Dixerat paulò ante: *Ubi est thesaurus tuus, ibi est cor tuum*; cor est in animo, quod oculi in corpore; declaratur ergo ex similitudine oculi corporis non posse se animum bene habere, cum cor est in thesauro intentionem, et avaritiâ obsecutum.

SI ERGO. Ergo hoc loco non est, ut grammatici loquuntur, illatitâ conjunctio, sed inceptiva, aut continuativa sententiae. OCLUSUS TUUS FUERIT SIMPLEX. Purus, mundus, non pravus infectus humoribus. hilaritatem potius quam tristitiam vultus praeseferant. VERS. 19. — Tinea, Graecè, erositio, adesio, neque est vermiculi nomen. VERS. 21. — OCLUSUS, intentio. *Corpus, sunt opera*, Aug., c. 2: *Oculum ergo hic accipere debemus ipsam intentionem*.

VERS. 24. — UNUM SUSTINEBIT. Graecè, uni adhaerebit. Aug.: *Mammona apud Hebraeos divitiarum appellatur; congrui et punicum nomen; nam lucrum punicè Mammon dicitur*.

VERS. 25. — ANIMA PLUS EST QUAM ESCA; animam pro vita: qui vitam dedit, escam non negabit: anxiam damnat sollicitudinem, non providam diligentiam, Aug., c. 14: *Ut tu intelligas eam qui dedit, am-*

TOTUM CORPUS TUUM LUCIDUM ERIT. Erit veluti oculatatum. Nam oculus perexiguus orbiculum ita toti corpori necessarium lumen praebet, ut cum oculus purus est, totum omninò corpus oculis esse videatur: omnia enim membra ad fungendas actiones suas per oculos vident.

VERS. 25. — SI AUTEM OCLUSUS TUUS FUERIT NEQUAM, male affectus, vitiatas, immundus. Opponit enim simplici, id est, mundo. Si ergo, pro enim, redditur enim causa.

LUMEN QUOD IN TE EST, TENEBRAE SUNT. Quomodo lumen tenebrae esse possunt? aut si tenebrae sunt, quomodo lumen vocat? non quia est, sed quia esse debuit; ut, filii autem regni ejicientur foras, Matth. 8, 12, id est, qui filii regni esse debebant. Et, *justificata est sapientia à filiis suis*, id est, ab iis quos filios sapientiae esse oportebat, Luc. 7, 35.

ISAE TENEBRAE QUANTAE ERUNT? Reliqua corporis membra, quae naturâ suâ tenebrae sunt, quia nullum nisi ex oculis lumen habent.

VERS. 24. — NON POTES DIS SERVIRE. Quorsum hoc? Respondet Chrysost. hom. 22, et auctor Imperf., 16, quia dixerat, vers. 19: *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terrâ*, quod probat non esse faciendum, quia non possumus Deo servire, et mammonae. Probabile est, ut ante diximus, vulgare hoc fuisse proverbium; quale illud apud Latinos est: *Nemo potest simul servire et flere*. Quo autem modo intelligendum sit, Chrysost., hom. 22, et Theophylactus exponunt, neminem posse duobus dominis servire contraria praecipitibus, quales Deus et mammona esse solent, quod etsi verum est, tamen aliam Christum rationem affert. *Aut enim unum odio habebit, et alterum diligit; aut unum sustinebit, et alterum contemnet*; quibus verbis significat neminem duobus dominis non solum contraria, sed etiam diversa praecipitibus servire posse; quia natura ipsa prohibet ut amor servi in diversos distrabatur dominos; quemadmodum si dixisset nullam mulierem duos maritos habere posse, non modò quia contraria praecipiant, sed quia conjugalis amor naturâ suâ ejusmodi est, ut nonnisi unus esse possit. Sic unus dominus multos servos habere potest, unus servus multos dominos habere non potest, quia domini est servum non amare, sed regere; servi dominum non regere, sed amare; et imperium dividi potest, amor non potest. Itaque indicat Christus divitias non solum, cum inique parantur, et de quibus maxime solet esse sollicitus, quia tota in illis vita consistit; vetaque etiam de illis sollicitudinem habere. Non autem omnem prohibet sollicitudinem; sed eam quae ex diffidentia erga Deum proficiscitur, ut apparet ex vers. 26, 28, et 50, et eam quae à Dei servitute hominem distrahit, ut constat ex vers. 24: *Non potestis Deo servire et mammonae*. Denique non omnem improbat sollicitudinem;

VERS. 25. — ANIMA PLUS EST QUAM ESCA; animam pro vita: qui vitam dedit, escam non negabit: anxiam damnat sollicitudinem, non providam diligentiam, Aug., c. 14: *Ut tu intelligas eam qui dedit, am-*

VERS. 25. — ANIMA PLUS EST QUAM ESCA; animam pro vita: qui vitam dedit, escam non negabit: anxiam damnat sollicitudinem, non providam diligentiam, Aug., c. 14: *Ut tu intelligas eam qui dedit, am-*